

A muszlim politikai ideológia elemei az Almohád propaganda tükrében

Jelige: almohad

Tartalom

Bevezetés.....	3
Előzmények.....	6
Találkozás al-Ġazālīval – szúfi elemek az Almohád ideológiában.....	6
Visszatérés Nyugatra – <i>hisba</i>	9
A <i>mahdī</i> proklamáció.....	12
Utódlás: kijelölés és hűségeskü	15
Konklúzó	18
Irodalomjegyzék	21

A muszlim politikai ideológia elemei az Almohád propaganda tükrében

Bevezetés

A muszlim politikai gondolkodás és az állami szerveződés gondolata Medinához és a Próféta szervezői tevékenységéhez kötődik. Mohamed missziójának eredménye az volt, hogy a muszlim közösséget a korábbi törzsi közösségekből egy új szervezőelvek mentén kialakuló egységbe alakította át. Az új közösség központi tartóoszlopa a Próféta lett. Az ő iránymutatása és tekintélye biztosította a közösség ügyeinek helyes irányba történő folyását. Emellett azonban megmaradt a törzsi vezetők befolyása is. Medinában Mohamed azonban nem autoriter vezető volt, hanem a közösség által elfogadott döntőbíró. Azt, hogy Mohamed hatalma mennyire korlátozott volt jól példázza az eset, amikor 'Ā'īša elkísérte 627-ben vagy 628-ban Mohamedet egy expedícióra. Azonban a hazafelé vezető úton lemaradt a karavántól, és a városba egy fiatal férfi kíséretében érkezett vissza, mire Mohamed ellenfelei 'Ā'īšat házasságtöréssel vádolták. A Próféta válaszként egybehívta a medinai törzsek vezetőit, és őket kérte, hogy a rágalmozók családjai ellen járjanak el. Hasonlóan közvetlen módon járt el a zsidó Qurayza klánnal szemben, amely Medina ostroma idején szövetséget kötött a mekkaiakkal.¹

A Prófétát az tette különlegessé, hogy ő általa lett kinyilatkoztatva a közösségnek Isten szava, a Korán. Az ő személye volt az egyetlen kapcsolat Isten és a muszlimok között. Mohamed nyilvánvalóvá tette, hogy ő maga nem isten és nem szent, csupán próféta, de a próféták közül az utolsó, azaz a próféták pecsétje [*ḥātim al-anbiyā'*]. Így a Próféta halála után a közösség vezetői nem uralkodhattak arra hivatkozva, hogy ők is rendelkeznek Mohamedéhez hasonló üzenettel, hanem csupán az ő helyetteseiként kormányoztak. Erre utal az első kalifák uralkodói címe is, akik mint Isten küldöttjének helyettesei [*ḥalīfat rasūl Allāh*] uralkodtak.²

¹ WATT, W. Montgomery: Islamic political thought. Edinburgh, 1968, Edinburgh University Press, 21-22

² Crone, P. – Hinds, M., God's caliph – Religious authority in the first century of Islam. Cambridge, 2003, 4-24

A vezető legitimitásának kérdése meghatározóvá vált a különböző politikai csoportosulások számára. Arról, hogy ki irányíthatja jogosan a muszlim közösséget már Mohamed halála után megoszlottak a vélemények. Végül az *első fītna* történéseinek nyomán három fő irányzat alakult ki. A Próféta elhunytát követően a közösség mértékadó személyiségeiből álló tanács [*šūra*] ült össze. E testület tagja hűségsekkükkel Abū Bakrot választották a Próféta utódjául. Ez a választás szolgált mintaként a későbbi szunnita irányzat elképzeléseinek a legitim vezetőt illetően. Ezzel szemben kialakult egy csoportosulás a Próféta unokaöccsének, ‘Alīnak a párthíveiből [*šī‘at ‘Alī*], a későbbi síiták [*šī‘a*], akik vérségi alapon képzelték el az utódlást, arra hivatkozva, hogy a Búcsú Zarándoklaton a Próféta kijelölte utódjául unokaöccsét.³ A harmadik meghatározó álláspont a khāriģitáké [*hawāriģ*] volt. Ez a csoport úgy vélte, hogy nem egy szűk körnek, hanem az egész muszlim közösségnek kell megválasztania a vezetőt. Az ő állásfoglalásukban fedezhetjük fel az iszlám előtti sivatagi arabság hagyományát, amely szerint maguk felett csak időlegesen és korlátozottan fogadták el bármilyen uralkodó fennhatóságát.⁴

E három irányzat között azonban sokáig nem alakultak ki éles határok. Az uralkodóvá váló szunnita [*ahl as-sunna*] irányzattal szemben az „*iszlám ellenzékiesség*” arculatát fokozatosan a *šī‘ī* és *hawāriģ* csoportosulások kezdték meghatározni.⁵

Nem téveszthetjük azonban szem elől, hogy ezek mögött a vallási színezetű állásfoglalások mögött politikai megfontolások is meghúzódtak. Az államhatalommal szembeni felkelések ideológiai hátterét a vallás- és jogtudomány kereteinek kialakulásával párhuzamosan egyre inkább annak megkérdőjelezése adta, hogy az uralkodó a vallási előírásoknak megfelelően jár-e el illetve, hogy személyes kvalitásai vagy származása révén alkalmas-e az uralkodói pozíció betöltésére. A hatalmi elit ezzel szemben saját legitimitását igyekezett vallási érvekkel alátámasztani.

A kormányzat megfelelőségének kétségbevonására és az azzal szembenálló körök törekvéseinek legitimizálásának kitűnő példája az Almohádok [*al-muwaħidūn*] propagandája, amellyel az Almorávidákat és a velük „szövetséges” málíkita ‘*ulamā*’-t támadták. Az Almohádok önlegitimizáló törekvéseinek három állomását kívánom kiemelni, amelyek Muhammad ibn Tūmart életéhez kapcsolódnak.

³ Weiss, B. G. – Green, A. H., Az arabok rövid története. Bp., 2009, 68-78

⁴ Watt, W. M., The formative period of Islamic Thought. Oxford, 2002, 12-19, 38-61

⁵ uo.

Az első ibn Tūmart keleti utazása, amelynek során az Almohád legendák szerint találkozott al-Ġazālīval, a híres szúfi vallási emberrel. A második az Almohád *mahdī* proklamáció, vagyis az ibn Tūmartnak tulajdonított ‘*Azz mā Yuṭlabban*⁶ szereplő, a *mahdī* ismertetőjegyeiről szóló passzus. A harmadik pedig ibn Tūmart halála, illetve ‘Abd al-Mu’min utóddá való kinevezése, megválasztása.

Az Almohádok ideológiájáról sokat megtudhatunk az ‘*Azz mā Yuṭlab* című értekezésből. Ebben foglalták össze ibn Tūmart gondolatait az általuk hitetlennek [*kāfir*] vélt Almorávidák ellen folytatandó küzdelmet [*ġihād*] illetően. Az ‘Abd al-Mu’min uralkodása alatt összeállított ‘*Azz mā Yuṭlabontúl* két történeti munkát választottam, amelyek betekintést nyújtanak abba, hogy miként vélekedett az utókor Ibn Tūmart életét és az Almohádok legitimációját illetően. E két munka közül a korábbi az ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyī által 1326 körül készített *Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirṭās fī āḥbār mulūk al-maġrib wa tārīḥ madīna Fās*.⁷ Ez az írás négy fő fejezetre oszlik, amelyek mindegyike egy-egy dinasztia uralkodását tárgyalja (Idriszidák, Almorávidák, Almohádok, Marīnīdák). A modern kutatás rámutatott, hogy az első és az utolsó szakaszai, amelyek az Idriszidák, illetve a Marīnīdák uralkodását tárgyalják a legmegbízhatóbbak. Az Almorávidákról és az Almohádokról szóló részek számos tévedést tartalmaznak. A történeti munka hangvételén Almohád ellenesség figyelhető meg, ami annak hatása, hogy a Marīnīdák igyekeztek diszkreditálni az általuk megdöntött Almohád dinasztiát. Ibn Tūmart életének szakaszait is bemutatja, így tárgyalja az al-Ġazālīval való találkozót és az Almohád *mahdī* halálának körülményeit is. Ugyan ez a munka a történeti adatokat illetően pontatlan, a benne leírtak így még inkább a politikai propaganda eszközeinek, tekinthetők.

Ennél későbbi, a *Ḥaṣṣida-korból* származó történeti munka Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī *Tārīḥ ad-Dawlatayn al-Muwaḥḥidiyya wa al-Ḥaṣṣiyya*⁸ című műve. A *Ḥaṣṣidák* az Almohádokat saját politikai elődjeikként látták, így ez az írás is ezt tükrözi, ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyī művével szemben a *Tārīḥ ad-Dawlatayn* kedvező képet fest az Almohádokról. E két munka összevetése lehetőséget nyújt a különböző propagandisztikus célkitűzések megfigyelésére.

⁶ Muḥammad ibn Tūmart [al-Mahdī], ‘*Azz mā Yuṭlab*. *Kritikai kiadás*: Dr. ‘Abd al-Ġanī Abū al-‘Azm, Marrákes

⁷ ‘Alī ibn ‘Abd Allāh ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyī, *Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirṭās fī āḥbār mulūk al-maġrib wa tārīḥ madīna Fās*. *Kritikai kiadás*: Rabat, 1972.

⁸ Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī, *Tārīḥ ad-Dawlatayn al-Muwaḥḥidiyya wa al-Ḥaṣṣiyya*. *Kritikai kiadás*: Tunisz, 1966.

Előzmények

Az iszlám nyugati területein, a Magribban a XI. század második felétől a különböző berber eredetű dinasztiák váltották egymást. A XI. században fellépő Almorávidák [*al-murābiṭūn*] mozgalmának szellemi vezetője kezdetben ‘Abd Allāh ibn Yāsīn volt, aki a málíkita jogtudósok vallásértelmezésére építve szervezett a berber harcosokból közösséget. Követőitől vasfegyelmet követelt meg. A mozgalom elnevezése azokra az erődítményekre [*ribāt*] utal, amelyeket az iszlám határterületein létesítettek, a muszlim territóriumok védelmére, illetve az iszlám terjesztésére. A mozgalom fő tömegbázisát a Lamtūna törzsszövetségből származó berberetek adták.⁹

Az Almorávidák kezdetben gyors sikereket értek el Hispániában és Észak-Afrikában is. A szélsőséges szunnita ideológiára építő Almorávidák az ‘Abbāsida kalifák főségét fogadták el, azonban a kalifátus csak névleges fennhatóságot gyakorolt a térségben.

A XII. század közepén a felerősödő *reconquista* elkezdte visszaszorítani az Almorávidák hispániai hatalmát. Ezzel párhuzamosan egy új vallási ideológiájú mozgalom indult el Marokkó hegyláncjai közül. Az Almorávidákkal szemben felemelkedő új mozgalom szellemi vezéralakja Muḥammad ibn Tūmart volt.

Találkozás al-Ġazālival – szúfi elemek az Almohád ideológiában

Az ibn Tūmart életével kapcsolatos adatok vitatottak. Életútjához számos legendás elem társul. 1078 és 1081 között született az Anti-Atlasz vidékén. Apja a Hargā, anyja a Masakkāla törzsből származott volt. Mindkét törzs a Mašmūda berber törzskonföderáció tagja volt. Számos forrás arab ősökre visszavezetett genealógiával ruházza fel, de valójában tisztán berber származású volt. 1106 körül elhagyta szülőföldjét. Kezdetben Córdobaiban folytatott tanulmányokat, majd Keletre utazott. Keleti tartózkodása során eljutott Bagdadba, ahol az Almohád hagyományok szerint találkozott al-Ġazālival.

Ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyī és Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī is beszámoltak erről a jelenetről. Az, hogy a marīnīda-kori történeti munkába is bekerülhetett ez a jelent, azt jelzi, hogy az Almohádok propagandájának köszönhetően az beépülhetett a kor köztudatába. A *Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirṭās fī āḥbār mulūk al-maġrib wa tārīḥ madīna Fās* így írja le ezt a történetet:

⁹ Chalmeta, P., Art. al-Murābiṭūn EI² VII/583-591

[...] Kezdetben szegény férfiú volt [Muḥammad ibn Tūmart], elfoglalva a tudás keresésével és megszerzésével, és hatalmas hírneve volt. A tudás keresése végett Keletre utazott. Látogatta az öregeket, hallgatta őket és sokat tanult tőlük. Sokat megőrzött a Próféta hagyományaiból. Kiválóná vált a jogtudomány alapelveinek [uṣūl] és a hit tudományában. Volt egy állítás azt illetően, hogy a tudósok közül, akikkel találkozott az egyik a ṣayḥ, a páratlan imām Abū Ḥāmid al-Ġazālī volt. Három éven át hallgatta őt, azért, hogy vallási ismereteket [‘ilm] tanuljon tőle.

Amikor elment Abū Ḥāmidhoz a mahdī, akkor elgondolkozott felőle [al-Ġazālī] és megvizsgálta a nyilvánvaló [ẓāhir] és a rejtett [bāṭin] körülményeit. Amikor eljött tőle [a mahdī], akkor azt mondta ezt mondta asztaltársainak: » Nincs kétség afelől, hogy ez a berber uralkodódinasztiából [dawla] való. Fel fog lázadni a Magribban [al-Maġrib al-aqṣā], ez nyilvánvaló felőle, jellemvonásai [ṣifāt] okán. « [...]»¹⁰

Ez a jelenet a valószínűleg nem történt meg, de jelzi az Almohádok hatalmi törekvéseinek alapját. A kor kiváló vallástudósát al-Ġazālīt választották arra, hogy a neki tulajdonított kijelentéssel bizonyítsák ibn Tūmart kiváló tulajdonságait és rátermettségét az uralkodásra. Al-Ġazālī az iszlám szellemi fejlődés meghatározó alakja volt. Számos muszlim tiszteli őt a Próféta utáni legnagyobb vallási tekintélyként, a vallás felélesztőjeként.¹¹

A kor kitűnő tudósával való találkozás az Almohádok politikai és ideológiai állásfoglalását tükrözi. Al-Ġazālī *A vallástudomány felélesztése* című munkájában kifejtette a Fátimidákkal, és azok mahdī tanaival kapcsolatos ellenérzéseit.¹² Az Almorávidák, illetve a hatalmukat támogató málíkita fuqahā’ elítélték a több más teológiai munkával együtt al-Ġazālī írásait is, amelyeket ‘Alī ibn Yūsuf uralkodása idején elégettek.¹³

¹⁰ Ibn ‘Abd Allāh ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyi, Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirṭās fī aḥbār mulūk al-maġrib wa tāriḥ madīna Fās. Rabat, 1972, 172

¹¹ Black, Anthony, The history of islamic political thought – From the Prophet to the Present. Edinburgh, 2011, 97-111

¹² uo.

¹³ Weiss – Green, 132

Azzal, hogy al-Ġazālī, mint az Almohád mozgalom ideológiájának támogatója tüntették fel, nem csak a nagy keleti teológus tekintélyét használhatták ki legitimációs célokból. A Fátimidákkal és az Almorávidákkal szembehelyezkedő vallási tekintéllyel való kapcsolat az új, felemelkedőben lévő dinasztia politikai állásfoglalását jelezte. Al-Ġazālī azonban nem csak, mint vallási tekintély volt megfelelő választás. Egyrészt a szunnita teológus elítélte a vallástudósok mélyreható beavatkozását a politikai életbe. Másrészt misztikus gondolkodóként al-Ġazālī fontos szerepet játszott a szúfizmus fejlődésében is. Az Almorávidák alatt a málikiták által háttérbeszorított rendek az uralomra törő Almohádok „természetes szövetségesei” lettek.¹⁴ Az Almorávidák által alapított *ribāṭok* az adott terület népi vallásosságának fontos központjává váltak. Ezzel szemben a szúfik rendjei nagyobb területekre kiterjedt regionális egységekbe szervezték a közösséget. Ez is fokozta az Almorávidák és a szúfik között feszülő ellentétet.

A keleti misztikus tanok valóban hatást gyakoroltak az Almohádok ideológiájára. Az ibn Tūmart által kialakított ideológia sokat merített a keleti szúfizmusból. Ilyen eredetre utal például a társadalomtól való elzárkózás vagy a Koránon és a prófétai hagyományokon való kormányzás eszméje, ami nagy szerepet kapott al-Ġazālī műveiben is.

Az Almohádok teoretikus alapállásának központi gondolata – ahogyan ezt elnevezésük [*al-muwahhīdūn*] is mutatja – az isteni egység tana [*tawhīd*]. A szúfi tudós, al-Ġazālī bevonása az Almohádok által propagált mítoszba egyszerre jelezte a kapcsolatot a keleti misztikus tanokkal, az isteni egységgel kapcsolatban. A vallási meggyőződés mellett azonban a politikai megfontolások is motiválhatták ezeknek a tanoknak az átvételére ibn Tūmartot és utódjait az Almohád közösség élén. A XII. századi Maġrib szellemi viszonyait a málíkita jogtudósok dominanciája jellemezte. A málikiták szigorúan a Korán szószerinti értelmezéséhez ragaszkodtak. Ibn Tūmart azzal vádolta őket, hogy ez antropomorfizmushoz [*taġsīn*] vezette őket, vagyis a Mindenhatót fizikai tulajdonságokkal ruházták fel. A fizikai jellemzők korlátoznák a mindenütt jelenlévő Isten hatalmát, ami nem megengedhető a hithű muszlimok számára. Erről az alapról kiindulva jutott arra a következtetésre, hogy a málikiták bűnt követtek el, és hasonlóak a *ġāhiliyya-kor* pogányaihoz [*kāfir*], ezért ellenük szükséges a *ġihād*.¹⁵

¹⁴ Ferhat, Halima: L'organisation des soufis et ses limites á l'époque almohade in Cressier, Patrice – Fierro, Maribel – Molina, Luis (szerk.): Los Almohades: Problemas y Perspectivas. vol. II. Madrid. 2005. 1075-1090

¹⁵ Fromherz, A. J. The Almohads – The Rise of an Islamic Empire. New York, 2010, 135-169

Ezzel az érveléssel alapozta meg ibn Tūmart Almorávida-ellenes politikai törekvéseit. A hitetlennek minősített uralkodó ellen al-Ġazālī jogosnak minősítette a fegyveres ellenállást, így nyert az Almohádok felkelése is ideológiai támogatást.¹⁶ Az iszlám két különböző irányzata közötti különbségtétel, vagyis az iszlám egy ágának egy másik által történő hitetlennek ítéltése járult hozzá a muszlim közösség [*umma*] részekre szakadásához. A „*takfirizmus*” a XX. században megjelenő szélsőséges militáns szalafita csoportosulások eszmerendszerében is központi elem maradt, és a fennálló hatalommal szembeni támadások ideológiai alapjául szolgált.¹⁷

Al-Ġazālī politikai gondolkodásának más elemei is gyökeret vertek az Almohádok körében. A Koránra és a prófétai hagyományokra építkező állam, illetve a Korán rejtett tartalmának kutatása ellehetetlenítette az írott források évszázados hagyományait követő málikitákat. Ezzel együtt az Almorávidák szellemi támogatottságát is gyengítették. Al-Ġazālī csak egy szűk körre korlátozta azokat, akik alkalmasak arra, hogy a nyilvánvaló és rejtett értelmet kutassák. A rejtett tudás [*bāṭin*] kutatására csak kevesen vállalkozhatnak, akiket személyes tapasztalataik, és természetes adottságaik alkalmassá tesznek erre, akárcsak ibn Tūmartot – az Almohád mítosz szerint – ahogy ez az Al-Ġazālīval való találkozásáról szóló beszámolókból kitűnik.¹⁸

Az Almohád propaganda átütő hatását és a propagandában betöltött központi szerepét mutatja, hogy a marīnīda-kori *Rawḍ al-Qirtās* a két dinasztia közötti ellentét ellenére pozitív fényben tünteti fel ibn Tūmartot, akit *mahdīként* jelöl meg.

Visszatérés Nyugatra – *ḥisba*

A keleti utazás után ibn Tūmart új misszóval tért vissza Nyugatra. Célja az általa helyesnek ítélt úttól eltévelyedett városi lakosság helyes útra térítése volt Észak-Afrikában. Ibn Tūmart a városokban a » *jó megparancsolására és a rossz megtiltására szólított fel* «. A muszlim államberendezkedésben a XI. századtól a *muḥtasib*, vagyis a piaci felügyelő intézménye volt azért felelős, hogy betartassa az iszlám előírásait.¹⁹

¹⁶ Fromherz, 32

¹⁷ Hegghammer, Thomas, Jihadi-Salafis or Revolutionaries? On Religion and Politics in the Study of Militant Islamism. in Meijer, R. [ed.], *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, London, New York, 2009, 244-266

¹⁸ Fletcher, Madeleine, The Almohad Tawhīd: Theology Which Relies on Logic. in *Numen*, 1/1991, 110-127

¹⁹ Cahen, Cl. – Talibi, M., Art. *Ḥisba* EI² III/114-117

Al-Māwardī, a híres szunnita jogtudós *al-Aḥkām as-sulṭāniyya* című munkájában részletesen kifejtette milyen feladatkörök tartoznak a piaci felügyelőhöz [*muḥtasib*] és miként viszonyul a muszlim berendezkedés további intézményeihez. E szerint a *muḥtasibot* a rendőrfőnök [*ṣāhib aš-šurṭa*] nevezte ki, de a bíró [*qāḍī*] felügyelete alatt működött. A rendőrfőnök révén ez az intézmény a világi hatalomhoz, vagyis a Mağribban éppen a korban az Almorávidákhoz kötődött, munkáját pedig a málíkita *qāḍīk* felügyelték. A *muḥtasib* feladata volt a közerkölcsök fenntartása, a mindennapi élet helyes folyásban történő lebonyolítása mellett. Létét a következő koráni passzusra alapozták:

"És olyan közösség váljék belőletek, amely föl hív a jóra, megparancsolja, ami helyénvaló, és megtiltja, ami elvetendő. Ők azok, akiknek jól megy [majd] a soruk."
[Q. 3.104]²⁰

A piaci felügyelő a muszlim közösség széles csoportjaival állt kapcsolatban, és fontos szerepe volt abban, hogy a közélet az iszlám alapelvei szerint bonyolódjék. Ez az intézmény hozzájárult, hogy az uralkodó befolyást gyakorolhasson alattvalói életére.²¹

Ibn Tūmart elutasította, hogy a *muḥtasibot* a politikailag befolyásolt *qāḍīk* vagy rendőrfőnökök nevezzék ki. A városokban, amelyekben ibn Tūmart fellépett, magára vállalta a piaci felügyelő feladatait, így alakítva saját elképzelései szerint a közösség erkölcsi viszonyait. A politikai és vallási hatalom ötvözése, azáltal, hogy ibn Tūmart saját magát tette meg piaci felügyelőnek, a kezdete volt célkitűzésének, hogy létrehozzon egy új ideális társadalmat, amely Isten törvényein alapszik.²²

Ibn Tūmart azzal, hogy az Almorávidák erkölceit támadta, egyúttal kétségbe vonta legitimitásukat is. Muszlim felfogás szerint muszlim államrend ott uralkodik, ahol a vallási törvények szerinti kormányzás [*as-siyāsat aš-šarī'iyya*] érvényesül, azaz az uralkodó muszlim, és hatalmát a vallástudósokkal együtt használja fel a rend fenntartására.²³

²⁰ "wa-ltakun minkum ummatun yad'ūna ilā l-ḥayr wa ya'murūna bi l-ma'rūf wa yanhawna 'an al-mun-kar." [Q. 3.104]

²¹ Szenczi András, Az iszlám társadalmi kohéziós szerepe az arab-muszlim államiság történetében – a vallás szerepe a középkori kalifátus társadalmában. 2014 (szakdolgozat)

²² Fromherz, 35-46

²³ Weiss – Green, 156

Mivel az Almohád felfogás szerint az iszlám az isteni egység tanát tanúsítók körére korlátozódik, így az Almorávidák, akik a málikiták vallási iránymutatását követték, valójában hitetlennek tekintendők. Az uralkodó vallási fedhetetlenségének megkérdőjelezése mellett annak hangsúlyozása, hogy a málikiták eltévelyedtek az iszlám „helyes” irányától a muszlim államrend fennállásának kétségbevonását jelentette. Emellett ibn Tūmart a piaci felügyelő feladatainak átvállalásával a városok lakossága számára bizonyította, hogy alkalmas a vallási alapelvek betartatására. Míg a málikiták és az Almorávidák a vallási irodalom bonyolult érvrendszerét használva igyekeztek fennhatóságukat alátámasztani. Ezzel szemben az Almohádok szélesebb tömegekhez szóltak, és üzenetük megértéséhez nem volt szükség alapos vallástudományi ismeretekre.²⁴

Az Almorávidák elől végül ibn Tūmart néhány követőjével a hegyekbe kényszerült visszavonulni. Ezt a kivonulást az Almohád propaganda igyekezett a Próféta medinai *hiğrájához* hasonlóan ábrázolni. Az iszlám születésekor fontos szerepet játszottak a Hīrā'-barlangban Mohameddel történtek. Ehhez hasonló szerepet töltött be az Almohád mozgalom elindulásakor egy Igīlīz közelében fekvő barlang, ahová napokra visszavonult meditálni ibn Tūmart. A barlangból kijöve társai észlelték, hogy vezetőjük megváltozott, isteni áldásban részesült, *barakát* nyert. Ibn Tūmart Igīlīzben maradt, amíg híveket gyűjtött. A *Kitāb al-Ansāb* beszámolója szerint a környékbeli Harğa törzsek tagjai eljöttek hozzá áldásáért. E beszámoló fényében ibn Tūmart a szúfi szent emberekhez hasonlóan tűnik fel, akiknek képességükben áll az isteni áldást továbbadni a hozzájuk ellátogatóknak.²⁵

A *baraka* által ibn Tūmart a térség elismert spirituális vezetőjévé vált, de befolyása csak korlátozott kiterjedésű volt. A megerősödő közösség élén ibn Tūmart fokozatosan átszervezte a vérségi kötelékekre épülő berber társadalmat, hasonlóan ahhoz, amiként a Próféta a medinai közösséget új muszlim egységgé alakította. Ibn Tūmart azonban nem csak az Igīlīz környéki törzsek között kívánta terjeszteni tanait. Ahhoz, hogy szélesebb körben elfogadtathassa fennhatóságát, erősebb és univerzálisabb legitimációra volt szükség.²⁶

²⁴ Fromherz, 35-46

²⁵ Fromherz, 57-58.

²⁶ uo.

A *mahdī* proklamáció

A *hiġra* utáni 500. évben az iszlám világban új éra beköszöntét várták, ahogyan erre ibn Ḥaldūn is kitért történeti munkájának bevezetőjében, a *Muqaddimában*. A várakozások alapja egy koráni kinyilatkoztatás volt:

Allahnál egy nap annyi, mint ezer esztendő abból, amit ti számoltok. [Q.22.47]

Ennek alapján, két prófétai *ḥadīthra* építve, amelyeket aṭ-Ṭabarī is feljegyzett, azt állították, hogy a *mahdī* a Próféta után ötszáz évvel fog eljönni.²⁷ A *mahdī* eszmének a korai iszlámban még nem volt eszkatológikus töltete. Ez csak a *šīʿī* tanok eredményeként alakult ki. Az ortodox szunniták *mahdī*ként egyfajta világjobbítót vártak vissza, aki a helyes útra tereli az eltévelyedett közösséget. E eljövendő világjobbító alakjában igyekeztek Jézust beilleszteni az iszlám panteonjába. Egy-egy uralkodó személyében a közösség időnként a *mahdī* eljövételét remélte, de az eljövetelek elmaradásával ez fokozatosan utópisztikus várakozássá módosult. Azzal, hogy a közösség várakozási horizontja nem került megvalósításra egyre inkább az idők végezetére várták a *mahdī*t, és különböző az eddigiekhez képest új várakozásokat kapcsoltak személyéhez. A kialakuló *mahdī*-mitológia kapcsán a Próféta szájába adtak az eljövendő világjobbítóval kapcsolatos hagyományokat, így is erősítve a majdan megjelenő » *Isten által vezetett imām* « legitimációját.²⁸

1121 ramadán havában Ibn Tūmart a Igīlīz melletti szent barlangból kilépve ibn al-Qaṭṭān a *Naẓm al-Ġumānban* írt beszámolója szerint így szólt:

Én vagyok Muḥammad ibn ʿAbd Allāh Tūmart. Én vagyok az idők végén eljövő az úton Isten által vezetett [mahdī].

A *mahdī* eszme felhasználása miatt ellenfeleik azzal vádolták az Almohádokat, hogy valójában *šīʿī*ták. Az, hogy Almohádok mozgalma valóban merített-e a *šīʿī*ták tanaiból kétséges, viszont az ibn Tūmart által megtestesített *mahdī* valóban emlékeztet a tizenkettes *šīʿī*ták által visszavárt alakra.

²⁷ Fromherz, 135

²⁸ Goldziher Ignác: Előadások az iszlámról. Bp., 2008, 212

Az Almohádok mahdī képéről, és annak ismeretjegyeiről az 'Azz mā Yuṭlab nyújt képet.

A mahdī ismertetőjegyei

A mahdī [Isten legyen vele megelégedve] hat dologról lesz felismerve: az előkelő leszármazás [hasab], a genealógia [nasab], az idő [zaman], a hely [makān], a kijelentés [qawl] és a cselekedet [faʿl].

Ami az előkelő leszármazást illeti, az az Almohádok [al-muwahhidūn] pártjából való származás. Ami a genealógiát illeti, ő Fāṭima ivadékaik közül való. Ami az kort illeti, az idők végén [āḥir al-zamān] jön el. Ami a helyet illeti, a hely az, amelyiken ő megjelenik. Ami a kijelentést illeti, ő azt állítja: » Én vagyok a mahdī « és ő megbízható a kijelentésében. Ami a cselekedetet illeti, ő meghódítja [yaftaḥa] a világot keleten és nyugaton.²⁹

A legitimációt biztosító genealógiák készítése gyakori volt a nyugati iszlám nem-arab törzsei körében. A Fāṭimától való leszármazás az imámita šīʿával való kapcsolatra utalhat. A tizenkettesek a következő hagyomány alapján vélik úgy, hogy Fāṭima utódjai közül való lesz az idők végén eljövő mahdī.

A Próféta ezt mondta: » Az Isten által vezetett [mahdī] Fāṭima fiainak utódjai közül való lesz.³⁰

Az, hogy egy alapvetően szunnita csoportosulás ilyen elemeket vehetett át a šīʿa gondolköréből azt jelzi, hogy a XII. században még nem voltak szigorú határok a különböző iszlám irányzatok között. Az ellenzéki mozgalomként jelentkező Almohád törekvések számos olyan elemet találhattak a šīʿa eszmerendszerében, ami ideológia és politikai legitimációt biztosíthatott számukra.

A szunnita felfogás szerint az uralkodó a mértékadó körök [ḥāṣṣa] beleegyezésével uralkodik. Amíg az uralkodó az iszlám törvényeinek megfelelően kormányoz, és megőrzi ezt, a hűségükön alapuló legitimációt, addig hatalma ellen nem lehet felkelni. Ha a fennálló rendszer esetleg igazságtalan is, a muszlimoknak abba bele kell törődniük az egység érdekében. A meggyengülő államhatalom azonban annak jele volt, hogy az uralkodó veszített legitimációjából, és nem a vallási törvények szerint kormányoz.

²⁹ Muḥammad ibn Tūmart (al-Mahdī), Aʿazz mā Yuṭlab, Marrakesh., 400

³⁰ Sunan-i-Abū Dāwūd, vol. 4, 107

Az ellenzéki mozgalmak számára nem volt lehetőség a mértékadó körök, vagy a közösség többségének támogatásának elnyerésére, ezért hatalmi törekvéseik alátámasztására más módot kellett találniuk. A legitimáció elnyerésére ilyen alternatív lehetőség volt a *šī'ī* tanokból származó kinevezés [*naṣṣ*], illetve az *imāmság* dinasztikus alapon történő örökítése. Erre támaszkodva, a fennálló renddel szembeni felkelő anélkül tehette céljait és uralkodói igényét jogszerűvé, hogy birtokolta volna a többség támogatását.

A *mahdī* eljövételének idejét is megjelöli az '*Azz mā Yuṭlab*. E szerint a » *idők végén* « fog megjelenni. Az Almohádok elképzelése szerint ibn Tūmart nem csupán a helyes útra kívánja téríteni a muszlim közösséget, hanem teljesen új szakaszt nyitott annak életében. A *mahdī* lett a Korán és a hagyományok egyetlen, mértékadó magyarázója, mivel csak ő rendelkezett az ehhez szükséges rejtett tartalmak felfedésének képességével.

Ibn Tūmart, ahogy ezt a *Naẓm al-Ġumān* is rögzíti, azzal a kijelentéssel hozta a közösség tudtára, hogy ő az Isten által vezetett *imām*, hogy azt állította, ő a *mahdī*. A *mahdī*t Isten vezeti kijelentéseiben, ezért tévedhetetlen. A világ hibáit csak a tévedhetetlen *imām* [ma'sūm] állíthatja helyre az Almohádok tanai szerint, hiszen a » *hibák nem pusztíthatják el a hibákat* «.³¹

Az Almohádok agresszív terjeszkedő politikája szintén megjelenik a *mahdī-proklamációban*. A *mahdīval* beköszöntő új érárt jelzi az is, hogy a hódításra az iszlám vallásterjesztő hadjáratainak, *fataḥa* igéjét használták. Ibn Tūmart és követői úgy fogták fel a mozgalmuk központjává váló Tīnmalt, mint Medinát, és a Ḥiġāzt a Próféta idejében. Az uralmuk alá eső atlasz-béli területeken kívüli muszlimokat pogánynak [*kāfir*] tekintették. Vagyis elképzelésük szerint a *mahdī* fogja „megnyitni” az Almohádok „igaz iszlámja” számára a világot. Abban az időszakban, amikor Észak felől Hispániában a keresztények fenyegették az iszlám területét; Keleten pedig a Fátimidák hatalma végnapjait élte, az új szellemű ideológiával jelentkező mozgalom valóban népszerűvé válhatott. Ebben a korban a muszlimok könnyen úgy érezhették, hogy az iszlám hanyatlik, és ezért szükség van annak a helyes irányba történő visszafordítására. Ez tovább fokozhatta a tömegek fogékonyságát az Almohád propagandára.

³¹ Fromherz, 153

Utódlás: kijelölés és hűségeskü

A *mahdī* halála után biztosítani kellett utódai legitimációját. Az uralkodáshoz való jog továbbörökítése kulcskérdés volt az iszlám történetében, mind *šīʿī*, mind szunnita szempontból.

A *Rawḍ al-Qirtās* a következőképpen írja le miként alakultak a történetek ibn Tūmart halálakor.

Nem telt el ezután csupán tizenennyolc éjszaka, és meghalt [ibn Tūmart]. Azt mondják, hogy amikor elhatalmasodott rajta a betegség, és amikor már biztossá vált, hogy meghal, akkor magához hívta al-Muʿmin ibn ʿAlī, és kijelölte örökösének [awṣā]. Azután átadta neki a Jóslatok Könyvét [Kitāb al-Ġafr], ami az előző imāmtól Abū Ḥāmid al-Ġazālītól került hozzá. Ezután megparancsolta, hogy titkolja el az elhunytát, amikor meghal, amíg összegyűlnek az Almohádok elvei. Megparancsolta, hogy burkolja be a halotti lepelbe. Elvállalta, hogy megmossa és és eltemesse a saját kezével és vezesse az imát. Tīnmal mecsetjében temette el. ʿAbd al-Muʿmin erősen sírt. Ramaḍān ötödik napján halt meg, és huszonöt nap volt még vissza a [hónapból] 524-ben, ezt állította al-Burnusī. Azt [is] mondják, hogy szerdán halt meg, és még tizenhárom nap volt vissza az említett ramaḍān havából. Azt mond ibn al-Ḥiṣāb a tafsīrjában, hogy másként volt. A mahdī támogatása és az elhivatásának kinyilatkoztatása a hónap első napján történt, szombaton, muḥaram hónapban, az 515.év kezdetén.

*Szerdán halt meg, és tizenhárom nap volt még vissza ramaḍān havából ʿ24-ben. Uralkodása ekkor kilenc éve, nyolc hónapja és tizenhárom napja tartott. Ez az első szombat volt. A másik az említett szerda volt. A hűségesküjét [bayʿa] és a halálát illetően megbízható ibn Šāhib aṣ-Šalāt, a Kitāb al-mann bi-l-imāmaban. Abū ʿAlī ibn Rašīq al-Mawṣī a Kitāb Mīzān al-ʿamalban azt állítja, hogy szombaton esküdött fel titokban muḥarram hónap első napján, az 516. esztendő kezdetén. És szerdán hunyt el, ramaḍān hónap tizenharmadik napján az 524-ben. [...]*³²

³² ʿAlī ibn ʿAbd Allāh ibn Abū Zarʿ al-Fāsiyyi, Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirtās fī aḥbār mulūk al-maġrib wa tāriḥ madīna Fās. Rabat, 1972, 180-181

Ez a szakasz számos a *šī‘ī* hagyományokból ismert elemet tartalmaz. A Marīnīdák igyekeztek diszkreditálni az Almohádokat, így legitimációjukat a *šī‘a* hagyományainak megfelelően ábrázolták, hogy így érvénytelenítsék azt a Mağrib szunnita lakosságának körében. A szunnita források a kalifák utódlásával kapcsolatban jellemzően az *istahlaḥa* igét használják, ezzel szemben itt az *awṣā* [*végrendeleti örökösnek nevez ki*] ige áll, ami a főhatalom dinasztikus örökítésével áll kapcsolatban. A szunnita uralkodók számára a legitimációt a mértékadó körök hűségesküje jelentette. Ennek elvi alapjai megmaradtak még akkor is, amikor gyakorlatilag kalifadinasztiai uralkodtak. Ezzel szemben a *šī‘a* a hatalom az ‘Alī családján belüli, kijelölésen alapuló öröklődést részesítette előnyben.

A szunnita hagyományba nehezen beilleszthető a Jóslatok Könyvének [*Kitāb al-Ğafr*] említése. Ezt a könyvet *šī‘a* szerint ‘Alī ibn Abī Ṭālib írta, és benne a leszármazottainak szánt misztikus tanokat foglalta össze.³³ A könyv első említése Ğa‘far aṣ-Šādiqhoz, a hatodik *šī‘ī* imámhoz kapcsolódik. Aṣ-Šādiqot szokás rendkívüli tudására utaló jelzőkkel felruházni, illetve misztikus, gnosztikus tanokkal kapcsolatba hozni. Ğa‘far aṣ-Šādiq után komoly szakadás ment végbe a *šī‘a*ban, így nem meglepő, hogy alakja ilyen fontossá vált. Az, hogy a *Kitāb al-Ğafr*t az imámok egymás között továbbadták azt szimbolizálja, hogy az utód, kijelölése [*naṣṣ*] által beavatást nyer az imámság misztikus tanaiba. Al-Ğazālī ismét feltűnik, mint az Almohádok misztikus tanainak átadója, vagyis mint, aki kijelölte az uralkodásra ibn Tūmartot.

Szintén Ğa‘far aṣ-Šādiqhoz, illetve a közvetlenül utána következő időszakhoz kapcsolódik az elhunyt imám az őt követő imám általi megmosdatása és halotti lepelbe történő beburkolása. ‘Alī Ṭābit an-Naššār a tizenkettes *šī‘a-ról* szóló munkájában említ egy hagyományt, az *aḫṭaḫiyya* irányzat kapcsán, amelynek követői Ğa‘far aṣ-Šādiq legidősebb fiát, ‘Abd Allāh al-Aḫṭaḫot fogadták el imámnak.

Az imámság ‘Abd Allāh al-Aḫṭaḫhoz került át - és aḫṭaḫiyyanak nevezték –, aki Šādiq legidősebb fia volt. Átkerült hozzá az imámság azáltal, hogy azt állította: » Az imámság az imám legidősebb fiát illeti! « Azt is állította: » Az imám az én társaságomból való « Ő az, aki a társaságában ül. Az imám nem lesz lemosva, nem fog imádkozni érte, nem veszi át a pecsétjét, és nem örököl, csak az imám által. És ő [‘Abd Allāh al-Aḫṭaḫ] az, aki mindezeket feladatul vállalta. [...]

³³ www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1315?_hi=0&_pos=13 [2014.12.24]

Ezek szerint az elhunyt imám számára a végtisztességet a *šīʿī* elképzelések szerint az őt követő imámnak kell megadnia. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy az imám legitimációt nyerjen, ahogy ez a fenti szakasz folytatásából is kiderül:

[...] *ʿAbd Allāh vezette a šīʿát, azonban nem kevesen tudták az igazságot, és elkezdtek vizsgáztatni Abd Allāhot a megengedhető és a tiltott dolgokat illetően az imával, az alamizsnával és más hasonlókkal kapcsolatban, de nem találtak nála tudást [ʿilm].*

Ez arra utal, hogy az imámnak rendelkeznie kell a megfelelő vallási és misztikus tanokkal kapcsolatos ismeretekkel is. Mivel ibn Tūmart az ezeket tartalmazó könyvet átadta az általa örökösként megjelölt ʿAbd al-Muʿminnak, így az ő személye alkalmassá vált (e kritériumok szerint) az uralkodásra.

Az, hogy *Rawḍ al-Qirtās* ilyen legitimációval látta el az Almohádokat nem jelenti azt, hogy ők is így értelmezték volna szerepüket. Sokkal inkább arra utal a forrás, és a benne szereplő számos *šīʿī* elem, hogy a Márinidák úgy igyekeztek diszkreditálni a velük szembenálló dinasztiát, hogy a *šīʿá*hoz kapcsolták őket. Szunnita szempontból így az Almohádok és ibn Tūmart nem legitim uralkodó volt, hanem trónbitorló *šīʿī* imám.

A későbbiekben Abū Zarʿ al-Fāsiyyī ʿAbd al-Muʿmin kapcsán már az *istahlafa* kifejezést használja, illetve kiemeli, hogy rendelkezett a mértékadó körök hűségesküjével.³⁴ Figyelembe véve, hogy az Almohádok több, mint egy évszázadig uralkodtak, nem lehetett minden uralkodójukat azzal vádolni, hogy jogtalanul uralkodna. Ibn Tūmartot al-Fāsiyyī mint a hatalom megszerzésére törő ellenzéki alakot tünteti fel, aki bár kivételes személyes adottságokkal rendelkezik, de az uralkodásra szunnita szempontból nem jogosult. Utódai kapcsán, akik már az állam élén álltak, nem lehetett hasonló érveket felhozni.

A Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī által készített *Tārīḥ ad-Dawlatayn al-Muwaḥḥidiyya wa al-Ḥafšiyaban* sokkal inkább a szunnita hagyományoknak megfelelően, hűségesküvel rendelkező Almohád uralkodókat találunk.

Az a krónika hosszasan sorolja a hűségesküket [*bayʿa*] tevő prominens személyiségeket, azonban ezek a hűségeskük nem egy személyhez kötődnek, ahogy ez elvárható lenne.

³⁴ ʿAlī ibn ʿAbd Allāh ibn Abū Zarʿ al-Fāsiyyī, *Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirtās fī aḥbār mulūk al-maḡrib wa tārīḥ madīna Fās*. Rabat, 1972, 182

*[...] Felesküdött az isteni egység tanúsítására [tawhīd] és az Istent megtestesítőket
[muğassimūn] elleni harcra. [...]*³⁵

Ez alapján az Almohádok első követőinek esküi a dinasztia ideológiájára, vagyis az isteni egység megerősítésére szóltak. Ez lehetővé tette a kontinuitást ibn Tūmart és ‘Abd al-Mu’min között, hiszen a *mahdī* halála után is érvényesek maradtak a hűségesküik, mert azok nem egy személyhez kötődtek. Ilyen módon sikerült elkerülniük az ibn Tūmart halála utáni pártharcokat.

Az eskük az isteni egység megerősítése mellett az Istent tulajdonságokkal felruházók, vagyis a málikiták és az Almorávidák elleni harcra is kötelez. Ebben megmutatkozik az Almohád mozgalom agresszív politikája. Ideológiájukat az Almorávidák ellenében fogalmazták meg, oly módon, hogy ellenük mozgósítsák az elégedetleneket. A későbbiekben e forrásban visszatérő elem az uralkodónak tett hűségeskü.

Konklúzó

Az Almohádok dinasztiája 1147 és 1269 között a Mağrib vezető politikai tényezője volt. Ideológiájukban szigorú vallásos erkölcsiséget, a hit megújítását hirdették. Hatalomra jutásukkor egy másik vallási alapon szerveződő dinasztiát, az Almorávidákat buktatták meg. Velük szemben voltak kénytelenek megfogalmazni tanaikat oly módon, hogy megtörjék a málikita ‘*ulamā*’ és a politikai hatalom szövetségét.

Az új, felemelkedő mozgalomnak politikai téren két kihívással kellett szembenézni. egyrészt a már említett Almorávida-málikita uralmat kellett diszkreditálniuk, másrészt a hatalomra kerülő dinasztiát kellett megfelelő legitimitációval ellátniuk. E célok elérését szolgálta propagandájuk.

Az Almohád propaganda központi alakja a dinasztia alapító alakja Muḥammad ibn Tūmart volt. Ibn Tūmart életével kapcsolatban kevés információ tudható biztosan. A bizonytalanságok fő oka, hogy személye ‘Abd al-Mu’min és a későbbi Almohád kalifák alatt átpolitizálódott, eszközzé vált. Muḥammad ibn Tūmart, az Almohádok Isten által vezetett *mahdīja* lett az, akinek szájába adták azokat a gondolatokat és tantételeket, amelyek ideológiájuk fő alkotóelemei lettek.

³⁵ Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī, Tārīḥ ad-Dawlatayn al-Muwaḥḥidiyya wa al-Ḥaḫšiyya. *Kritikai kiadás:* Tunisz, 1966, 6-7

Muḥammad ibn Tūmart saját egyéni adottságai folytán emelkedett fel. Életének fontos eseménye, és az Almohádokról szóló krónikákban jól ismert eleme az al-Ġazālīval való találkozás. A Baġdādban történt esemény úgy tűnik fel, mintha a nagy keleti vallástudós felhatalmazná a fiatal berbert, ibn Tūmartot, hogy Nyugaton élessze újjá az iszlámot.

Nyugatra visszatérve ibn Tūmart városról városra járva vállalja magára a piaci felügyelő [*muḥtasib*] feladatát, vagyis » *megparancsolja a jót és megtiltja a rosszat* «, és ezzel aláássa az Almorávida igazgatás tekintélyét. A *muḥtasib* által juthatott érvényre a középkori iszlám világban az uralkodó és a vallási tekintélyek által elvárt életvitel a közemberek szintjén. A későbbi korokban is úgy vélték, hogy a *ḥisba* intézménye biztosítja, hogy a közélet a vallási elvárásoknak megfelelően bonyolódjék. Ibn Tūmart ezzel új színteret talált vallási tételeinek terjesztésére. Nem a vallástudósok között keresett tanítványokat, – ez nehézkes is lett volna a málikiták által uralt szellemi légkörben – hanem közemberek körében vált ismertté, alulról kezdte aláásni az Almorávidák hatalmát.

Az Almohádok központi tana, a tawḥīd bonyolult filozófiai fejtegetések eredményeként kristályosodott ki, és erős szúfi hatás figyelhető meg rajta. A nagy tömegek felé mégis könnyen kommunikálható, és általuk befogadható volt. Erről gondoskodtak azok a rövid rimes mondatok is, amelyeket a lakosság körében terjesztettek és közérthetően tartalmazták a *tawḥīd* alapelveit. A *tawḥīd* segítségével, illetve Isten antropomorf tulajdonságainak tagadásával ellehetetlenítették a málikitákat.

Az Almohádok másik sürgető feladata saját legitimációjuk biztosítása volt. Az iszlám fejlődése során számtalan elképzelés alakult ki arról, hogy mi teszi jogossá az uralkodói főhatalmat. Az új dinasztia számos elképzelés közül választhatott, azonban szem előtt kellett tartaniuk koruk politikai és társadalmi körülményeit illetve az ebben elfoglalt helyzetüket. Ellenzéki mozgalomként nem rendelkeztek olyan tömegbázissal, ami biztosíthatta volna számukra a többség támogatását vagy a *ḥāssa* hűségesküit. Azzal, hogy ibn Tūmart *mahdī*-nak kiáltotta ki magát a *šīʿaból* nyert magának legitimációt. Mindazonáltal ebben az időszakban, az iszlám-ban nem váltak el élesen egymástól a különböző muszlim irányzatok, hogy ez nagy ellenállást váltott volna ki. A *hiġra* szerinti ötszázadik év környéke a Maġribban a *mahdī*-várás egyik kiemelt időszaka volt, így megfelelő lehetőség kínálkozott ibn Tūmart számára ennek kihasználására. Az Almohádok által leírt *mahdī* sokkal inkább megfelelt a *šīʿī* tanoknak, mintsem a szunnita *mahdī*-ről alkotott elképzeléseknek, ez a későbbiekben alapjává vált az ellenük megfogalmazott vádaknak.

Ibn Tūmart utódlásának kérdésében ellentmondásokat találunk a *marīnīda-kori Rawḍ al-Qirṭās*, illetve a *haḫṣīda-kori Tārīḥ ad-Dawlatayn* között. Előbbi a kinevezés utóbbi a hűség-eskü jelentőségét hangsúlyozza. Ebből is kitűnik, hogy az iszlám különböző irányzatai közötti különbségek egyik meghatározó eleme az, hogy mi teszi jogossá egy uralkodó regnálását. A legitimáció kétségbevonása a későbbi korokban is egy-egy dinasztia elleni propaganda eszköze maradt.

Az Almohádok mozgalmának kiindulópontja az volt, hogy azzal vádolták a fennálló hatalmat, hogy nem a „helyes” iszlámot juttatja érvényre. Ennek napjainkig komoly jelentősége van, hiszen számos politikai csoportosulás tűzte zászlajára az általuk követendőnek vélt iszlám helyreállításának eszméjét. Emellett számos alkalommal kérdőjelezi meg szerte az iszlám világban a különféle kormányzatok vallásosságát. A modern XIX., XX. vagy akár XXI. századi militáns szalafita mozgalmak gyakorta redukálják a vallást a Koránra és a prófétai hagyományokra, elvetve a vallás és jogtudomány több évszázados korpuszát. Ezek a modern mozgalmak igyekeznek üzeneteiket minél egyszerűbben megfogalmazni, hogy nagyobb tömegeket érhessenek el, akárcsak az Almohádok tették ezt.

Irodalomjegyzék

Források

Muḥammad ibn Tūmart [al-Mahdī], *A ‘zz mā Yuṭlab*. Kritikai kiadás: Dr. ‘Abd al-Ġanī Abū al-‘Azm, Marrákes

‘Alī ibn ‘Abd Allāh ibn Abū Zar‘ al-Fāsiyyi, *Kitāb al-ānīs al-muṭrib bi-rawḍ al-qirṭās fī āḥbār mulūk al-maġrib wa tārīḥ madīna Fās*. Kritikai kiadás: Rabat, 1972.

Muḥammad ibn Ibrāhīm az-Zarkašī, *Tārīḥ ad-Dawlatayn al-Muwaḥḥidiyya wa al-Ḥafṣiyya*. Kritikai kiadás: Tunisz, 1966.

Publikációk

Ayatullah Sayyid Kamal Faghih Imamī [ed.], *A Bundle of Flowers from the Garden of Traditions of the Prophet & Ahlil-Bayt*. Isfahan, 1998.

Black, Antony, *The History of Islamic Political Thought*. Edinburgh 2011.

Crone, Patricia – Hinds, Martin, *God’s Caliph – Religious Authority in the First Centuries of Islam*. Cambridge 2003.

Daftary, Farhad, *Az iszmá’iliták rövid története*. Bp., 2006.

Esposito, John, L., [ed.] *The Oxford History of Islam*. Oxford 1999.

Fromherz, Allen J., *The Almohads – The Rise of an Islamic Empire*. New York, 2010.

Goldziher Ignác, *Az iszlám*. Bp. 1980.

Goldziher Ignác, *Előadások az iszlámról*. Bp. 2008.

Hajnal István, *A qarmaṭik története Bahrainban [273/886 – 470/1078]*. Bp., 2013.

Lapidus, Ira, M., *A History of Islamic Societies*. Cambridge, 1988.

Watt, William Montgomery, *Az iszlám rövid története*. Bp. 2000.

Watt, William Montgomery, *Islamic Political Thought*. Edinburgh, 1968.

Watt, William Montgomery, *The formative period of Islamic Thought*. Oxford, 2002.

Weiss, Bernard G. – Green, Arnold H., *Az arabok rövid története*. [szerk.]. Hajnal István, Bp. 2009.

Könyvrészletek

Ferhat, Halima: *L'organisation des soufis et ses limites á l'époque almohade* in Cressier, Patrice – Fierro, Maribel – Molina, Luis [ed.], *Los Almohades: Problemas y Perspectivas*. Madrid, 2005

Fierro, Maribel, *Le mahdi Ibn Tûmart et al-Andalus: l'élaboration de la légitimité almohade*. in Garcia-Arenal, Mercedes [ed.], *Mahdisme et millénarisme en Islam*. Madrid, 2000.

Fierro, Maribel, *The Almohads and the Fatimids* in Craig, Bruce D. [ed.], *Ismaili and Fatimid Studies in honor of Paul E. Walker*. Chicago, 2010.

Hegghammer, Thomas, *Jihadi-Salafis or Revolutionaries? On Religion and Politics in the Study of Militant Islamism*. in Meijer, R. [ed.], *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, London, New York, 2009.

Folyóiratcikkek

Fierro, Maribel, *Alienation and Political Activism: The ġurabā' in al-andalus during the Sixth/Twelfth Century*. in *Arabica*, 2/2000

Fletcher, Madeleine, *The Almohad Tawhīd: Theology Which Relies on Logic*. in *Numen*, 1/1991